

**Spółeczny kontekst braterstwa
i przyjaźni w świetle książki: Zduniak,
Agnieszka, i Artur Wysocki. 2023.
Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń.
Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa:
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ss. 272. ISBN 978-83-8281-151-3**

**The social context of fraternity and friendship
in the light of the book: Zduniak, Agnieszka, and Artur
Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń.
Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo
Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
pp. 272. ISBN 978-83-8281-151-3**

Ewangeliczne wezwanie do braterstwa zobowiązuje wszystkich chrześcijan i ludzi dobrej woli do budowania lepszego świata. W encyklice *Fratelli tutti* Papież Franciszek opiera to wezwanie na wizji uniwersalnej miłości bez względu na przestrzeń życiową każdego z ludzi propagowanej przez św. Franciszka z Asyżu. Przesłanie to wybrzmiewa także z wielką mocą w nauczaniu wielkich Doktorów Kościoła – św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu. Idea uniwersalnego pokoju na ziemi jest

¹ Dr Dorota Gizicka, Instytut Nauk Socjologicznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

możliwa do realizacji tylko wówczas, gdy narody i ludzie będą zjednoczeni, współpracujący i okazujący dobro. Są to główne punkty łączące wizję doczesności w poglądach obu wielkich świętych, którzy z oczywistych powodów kierowali uwagę ludzkości ku wiecznemu pokojowi i braterstwu.

Treść encykliki jest niezwykle bogata. Poruszane zagadnienia wskazują na wiele współczesnych wyzwań i zagrożeń, w tym w obszarze prawa. Papież wskazuje na nie, proponuje pogłębioną refleksję i daje uniwersalne propozycje. Nie jest to problematyka jednoznaczna i dająca możliwość szybkiego rozwiązania w duchu papieskiego przesłania. W tym znaczeniu treść dokumentu wywołuje w wielu środowiskach komentarze, dyskusje a nierzadko także kontrowersje, np. część trzecia i piąta dokumentu, gdzie występuje dylemat relacji między obowiązującym prawem państwowym i organizacji międzynarodowych a pełną otwartością i braterstwem.

Papież Franciszek podkreśla wyzwania światowe towarzyszące powstawaniu encykliki. W 2020 roku była to pandemia Covid-19. Ograniczenia z nią związane mocno nadwyrężyły kontakty międzyludzkie. Zamknięcie w domach, kontakty zdalne stanowiły absolutną barierę budowania i podtrzymywania relacji. Wyraźnie jednak widać było chęć pokonywania tych trudności na miarę możliwości i potrzeb. Papież pisze w encyklice: „Bardzo pragnę, abyśmy w tym czasie, w którym przyszło nam żyć, uznając godność każdej osoby ludzkiej, byli w stanie na nowo ożywić wśród wszystkich światowe pragnienie braterstwa” (Franciszek 2020 {nr 8}). Wezwanie to wybrzmiewa z jeszcze większą mocą w 2023 roku. Świat jest bardzo niestabilny, znacznie bardziej niż w ostatnich kilku latach. Od niemal dwóch lat trwa brutalna agresja Rosji na Ukrainę. W Ziemi Świętej po raz kolejny doszło do eskalacja wojny między Izraelem a Palestyną. W obu wojnach ginie ludność cywilna. Skala okrucieństwa jest niespotykana współcześnie. W Europie rośnie presja migracyjna. Nie ustają, a wręcz rosną zagrożenia terrorystyczne. Czas ten pokazuje wyraźnie, jak potrzebne jest zwrócenie się

do ewangelicznego źródła budowania wspólnoty i braterstwa. Świat przetrwa i będzie mógł się harmonijnie rozwijać, jeśli ludzie zwrócą się **ku sobie, nie zaś przeciw sobie!**

Encyklika stanowi przedmiot analiz naukowych w różnym wymiarze. Część badaczy akcentuje na jej wielowątkowe przesłanie (Pandikattu 2022; Gardocki 2021; Przygoda 2021). Niektórzy autorzy wskazują na wagę encykliki, ale choć jej treść uznają za ważną moralnie, to nie odnoszą tego do katalogu działań zawsze wymaganych (Biancu 2021). Są także takie artykuły, które zwracają uwagę na znaczenie dokumentu w kontekście uporządkowania działań organizacyjnych w różnych wymiarach i instytucjach (Babicki 2021; Zózimo, Pina e Cunha, Rego 2023). Wreszcie pojawiają się i takie publikacje, które z wielką wiarą prezentują encyklikę jako element, jak się wydaje, rewolucyjnej walki papieża z niesprawiedliwością światową (Murray 2023).

Przesłanie zawarte w encyklice *Fratelli tutti* jest również przedmiotem rozważań zawartych w monografii pod redakcją Agnieszki Zduniak i ks. Artura Wysockiego, profesorów Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Oboje naukowców zajmuje się w głównym stopniu problematyką socjologii religii. Są znanymi ekspertami w tym obszarze. Mottem ciekawej i doskonale wydanej publikacji może być, jak się wydaje, zdanie zawarte we Wstępie. Redaktorzy piszą w nim m.in.: „Idee, jako wartości, do których dążymy, to nie idealizm, a właśnie realizm, gdyż oddają prawdę o człowieku, jego dążeniach i powołaniu, są potrzebne dla wyznaczania celów dla praktyki” (s. 11). Katolicy mają swoje trwałe i ważne miejsce w życiu społecznym. Nie tylko mogą, ale wręcz mają obowiązek proponować konkretne rozwiązania służące dobru wspólnemu. Nie sposób się od tego zwolnić, argumentując to np. niesprzyjającym klimatem politycznym bądź wystawieniem się na ostracyzm społeczny.

Idea braterstwa jest w książce rozważana w perspektywie interdyscyplinarnej. Obejmie kilka przestrzeni, w tym zwłaszcza społeczną, polityczną, ekonomiczną i kulturalną (s. 16). Realizacja celów badawczych

założonych w monografii jest oparta o merytoryczny dobór autorów poszczególnych, dziesięciu rozdziałów. W każdym z tekstów dokonana jest szczegółowa analiza aktualnych wyzwań społecznych związanych z problemami, które są obecne we współczesnym świecie. Prowadzona narracja obejmuje nie tylko opis i analizę koncepcji, ale także praktyczne wskazania w przedmiotowym obszarze.

Autorem pierwszego tekstu jest ks. Artur Wysocki, jeden z redaktorów książki. Swoje refleksje prowadzi wokół idei powszechnego braterstwa. Podkreśla wyraźnie, że jest ono konkretną zasadą życia społecznego (s. 26). Dokonuje w tekście przybliżenia znaczenia tego pojęcia w wymiarze siły więzi łączących ludzi. Wskazuje także na ścisły związek braterstwa z wolnością i równością przez ukazanie tych pojęć w myśli i praktyce społeczno-politycznej kilku stuleci. W części analizy ks. A. Wysocki podkreśla obowiązki chrześcijan w zakresie braterstwa, które mimo częściowej dyskusji w gronie Kościoła stanowi konkretne wezwanie do „miłości bliźniego jak siebie samego”. Idea ta wymaga nierozzerwalnego powiązania z Bożym planem zbawienia, przekraczającym życie ziemskie.

Drugi tekst ks. Janusza Marańskiego, profesora i socjologa moralności, autorytetu i wychowawcy wielu pokoleń socjologów, wieloletniego pracownika KUL, dotyczy godności i pracy w kontekście braterstwa. Jest to wskazanie na dwa nieodzowne wymiary braterstwa: godność człowieka i godność pracy ludzkiej. Autor podkreśla przy tym ścisły związek obu wymiarów z nauczaniem papieża Franciszka, zarówno w kontekście omawianej encykliki, jak i innych dokumentów. Odnosi się to do podkreślenia wartości i podmiotowości każdego człowieka, w tym m.in. osób starszych i migrantów. W ramach opisu wartości pracy autor wskazuje na jej istotne znaczenie dla człowieka, ale również na bezdyskusyjny fakt, że praca nie jest celem samym w sobie ani też najwyższą wartością. Mocnym przesłaniem jest wskazanie na konieczność swoistego wyrwania się ludzkości z „degradacji moralnej” (s. 57).

Może to dotyczyć obu wymiarów – podmiotowego traktowania każdego człowieka i roli pracy w jego życiu.

W trzecim tekście Krzysztof Wielecki zajmuje się wieloaspektowością braterstwa powszechnego. Autor, profesor UKSW, uznany socjolog cywilizacji, proponuje namysł nad kwestią podmiotowości w znaczeniu osobistym, społecznym i ekonomicznym. Dokonuje analizy dotyczącej akcentowania wielorakiego podejścia do miejsca i pozycji człowieka w dziejach. Opiera to na swoistym rozwoju cywilizacyjnym, w którym człowiek wykazuje zachowania szlachetne, ale także indywidualistyczne, egoistyczne, wręcz narcystyczne z wysokim poziomem anomii (s. 77). Wydaje się, że na bazie tych analiz, w części aktywności, m.in. w obszarze pracy, można wręcz wskazać, że zdarzają się praktyki traktowania człowieka przedmiotowo. W tym sensie braterstwo w opinii części „rekinów gospodarczych” może zbyt wiele kosztować. K. Wielecki jednoznacznie wskazuje jednak, na konieczność dokonywania podmiotowego wyboru, możliwego jedynie w duchu ewangelicznym.

Czwarty tekst, autorstwa Anny Czajki, profesor znanej z badań kulturoznawczych i filologicznych, pracownika UKSW, podejmuje zagadnienie wartości encykliki *Fratelli tutti* w kontekście jej głębokiej treści. Autorka rozdziału wskazuje na fakt, iż przesłanie papieża, wyrażone w encyklice ma nie tylko charakter teologiczny. Encyklika jest też swoistym, praktycznym wezwaniem do rozwijania braterstwa we współczesnym życiu społecznym, które z uwagi na wielość wyzwań wymaga zwrócenia się ku najważniejszym wartościom – poszukiwanu Dobra (s. 109). Chodzi o przekraczanie granic, jak się wydaje, także tych tworzonych i rozwijanych przez ludzi we własnych umysłach. Kluczowe jest unikanie przemocy, uprzedzeń oraz promowanie kultury wzmacniającej empatię i relacje międzyludzkie.

W piątym tekście, ks. Dariusz Tułowiecki, doktor, socjologii religii z UKSW, wskazuje na zagrożenia dla braterstwa. Są one wynikiem radykalnego odejścia od naturalnej wspólnotowości na rzecz, jak się wydaje,

swoistych grup interesu. Jest to dość jednoznacznie widoczne na poziomie obecnej Unii Europejskiej. Jej geneza była oparta na pojednaniu, trwałej więzi wspólnotowej, jedności w różnorodności. Dzisiaj jest to niemal wyłącznie pragmatyzm i instytucjonalizacja. Autor dokonuje analizy w ścisłym związku z przesłaniem papieża Franciszka. Wskazuje na jego ocenę przeszkód na drodze ku braterstwu (s. 151). Odwołuje się do pojęcia 'marzenia', które pojawia się w retoryce papieskiej. Nie jest to jednak najlepsze rozwiązanie, choć papież preferuje kreacyjne znaczenie tego terminu. Europa może stać się na nowo przestrzenią braterstwa. Musi jednak wrócić do swoich chrześcijańskich korzeni. Inaczej owa swoista pustka aksjologiczna zostanie wypełniona innymi, pewnie wrogimi człowiekowi treściami.

Szesty tekst, przygotowany przez Katarzynę Drzewek z UKSW, podejmuje niezwykle ważne i czasami niesprawiedliwie wypaczane zagadnienie patriotyzmu. Jest on wielką wartością, klasyczną cnotą teologiczną (s. 180). W tym kontekście autorka analizuje znaczenie patriotyzmu w relacji do innych narodów. Umiłowanie własnego narodu z poszanowaniem innych jest wyrazem uniwersalnego braterstwa, które przyczynia się do jedności i pokoju na świecie. Wartość patriotyzmu jest głęboko zakorzeniona w chrześcijaństwie. Nie sposób negować go przez zestawienie z nacjonalizmem, który zwłaszcza w XX wieku przyniósł światu w części nieodwracalne szkody. Papież podkreśla uniwersalny wymiar patriotyzmu, w którym troska o świat rozumiana jest jako dobro wspólne.

W siódmym tekście autorstwa Marcina Zarzeckiego, socjologia z UKSW, prezentowana jest koncepcja wspólnoty uniwersyteckiej. Autor podjął ciekawą próbę odniesienia treści encykliki do idei wspólnotowej tworzącej przestrzeń uniwersytetu. Przez wieki uniwersytet był oczywistym miejscem wolności, twórczego namysłu i poszukiwania Prawdy. Było to oparte o współpracę, ścieranie się poglądów, dyskusję i budowanie koncepcji w duchu wzajemnego poszanowania i wsparcia (s. 208). Przekładało się to na wzrost dobra publicznego. Dzisiejszy

model uniwersytetu bazuje raczej na formalnych i biurokratycznych strukturach. Konsekwencją zmian, także społecznych, które wymuszone są przez rozbudowane i często nietrafione reformy, jest zamknięcie się na własną przestrzeń badawczą, publikacyjną i dydaktyczną. Pogoń za własnym sukcesem wyrażonym punktowo odziera uniwersytet ze wspólnotowości i współpracy akademików.

Ósmy tekst, przygotowany przez Annę Daszewską, doktor, socjologa z UWM w Olsztynie, zawiera dyskusję na temat znaczenia religii i wspólnoty dla jednostki. Autorka bazuje na koncepcji Roberta Wuthnowa, amerykańskiego socjologa religii. Refleksja rozpoczyna się od konkretnego powiązania braterstwa i dobra wspólnego ze znaczeniem „społecznego przekazu wartości” (s. 223). Nie sposób budować lepszego świata na bazie egoistycznych, zamkniętych na drugiego człowieka zasadach i działaniach. R. Wurthow pokazuje ścisły związek przemian kulturowych z wyznawanymi wartościami i preferowanymi przekonaniami. Stąd też, jeśli dominują postawy indywidualistyczne, występuje deficyt w budowaniu wspólnoty i pielęgnowaniu braterstwa. Na szczęście jednak w części społeczeństw, w tym w społeczeństwie amerykańskim, istotne znaczenie ma religia, nawet jeśli jest ona sprowadzana do roli stabilizatora. Daje to szansę na przekaz kulturowy, uwzględniający wartość religii dla utrzymania tożsamości i wspólnotowości, w tym narodowej.

W dziewiątym tekście, Ondrej Štefaňák, profesor Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze w Słowacji, socjolog religii, prezentuje badania nad postawami młodzieży słowackiej. Przedmiotem tej analizy są solidarność i tolerancja. Obie wartości są ściśle powiązane z zasadami braterstwa, choć nie są jednoznacznie odbierane w społeczeństwie (s. 241). Autor przybliżył przedmiotową problematykę w kontekście przemian wskazanych wartości. Ciekawym spostrzeżeniem jest powiązanie wyników przeprowadzonych badań z konkretnymi grupami respondentów. Podobnie końcowe spostrzeżenia dotyczące oczekiwań młodych ludzi dotyczących zwłaszcza tolerancji. Przy wysokim poziomie oczekiwań wobec tolerancji dla siebie młodzież prezentuje wysoki

poziom tolerancji wobec innych. Autor konstatuje jednak, że z czasem, wraz z doświadczeniem życiowym następuje w tym obszarze krytyczna refleksja.

Dziesiąty, końcowy tekst, autorstwa Agnieszki Zduniak, współredaktor monografii, poświęcony jest prezentacji odbioru encykliki *Fratelli tutti* w środowisku katolików w Niemczech. Jest to z pewnością ważny obszar analizy w kontekście generalnego znaczenia i roli katolików i hierarchów w dyskursie o przyszłości Kościoła, nie tylko w Niemczech. Autorka wskazuje na dość sceptyczny, być może nieco lekceważący odbiór treści i propozycji papieskich (s. 257), przynajmniej w części kręgów niemieckiego Kościoła i społeczeństwa. Pozytywne głosy podkreślają natomiast otwarcie na konieczny dialog ekumeniczny i społeczno-polityczny, zwłaszcza dotyczący wyzwań gospodarczych i tych, które podważają stabilność i pokój na świecie. Może to obejmować m.in. postawy populistyczne, nacjonalistyczne lub rasistowskie.

Praca zbiorowa „Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti»” jest ważnym dziełem naukowym podejmującym wielowątkową, interdyscyplinarną debatę nad wybranymi wyzwaniami ludzkości w kontekście encykliki papieża Franciszka. Stanowi przemyślaną koncepcję badań prezentowanych w perspektywie kilku ośrodków uniwersyteckich. Od strony metodologicznej monografia nie budzi w zasadzie zastrzeżeń. Każdy z rozdziałów zawiera bogatą literaturę przedmiotu oraz streszczenie w języku angielskim. Całość jest dobrze przygotowana zarówno pod względem merytorycznym, jak i technicznym. Praca jest starannie wydana, w uznanym wydawnictwie akademickim.

Z pewnością można byłoby precyzyjniej przygotować i ujednoczyć poszczególne rozdziały poprzez dodanie wstępu do każdego rozdziału z dokładnym wskazaniem celu analizy i dwoma, trzema pytaniami badawczymi. Poza tym wartościowym byłoby ujednoczenie nazewnictwa i zawartości wniosków, na przykład w kontekście pytań ze wstępu. Być może też nieco szersze otwarcie na inne ośrodki naukowe i problemy

badawcze prowadziłyby do pełniejszego spojrzenia na zawarte w encyklice kategorie. Przykładem tego jest choćby duży obszar problematyki politycznej, w tym związanej przede wszystkim z bezpieczeństwem i jego zagrożeniami, czemu papież dał wyraz w kilku miejscach dokumentu. Całość dzieła jest jednak zadowalająca. Książka może stanowić punkt wyjścia do dalszych analiz, gdyż problemów w kontekście braterstwa na świecie zdecydowanie przybywa.

Papież Franciszek podkreśla w encyklice, że „bez otwarcia się na Ojca wszystkich ludzi, nie może być solidnych i stabilnych motywów apelu o braterstwo” (Franciszek 2020 {nr 272}). Stąd też ów apel o braterstwo powszechne powinien być oparty o braterstwo i jedność w Kościele w tradycyjnym duchu Dekalogu i Ewangelii.

Bibliografia

Źródła

Franciszek. 2020. „Encyklika «Fratelli Tutti» o braterstwie i przyjaźni społecznej.” *The Holy See*. Dostęp: 2023.10.10. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html.

Opracowania

Babicki, Zbigniew. 2021. „Idea zrównoważonego rozwoju w świetle encykliki papieża Franciszka «Fratelli Tutti».” *Studia Ecologiae et Bioethicae* 2: 29-40.

Biancu Stefano. 2021. „Fraternity and Supererogation. Some Philosophical Ideas on the Encyclical «Fratelli Tutti».” *International Catholic Journal of Education* 7: 58-62.

Gardocki, Dariusz., 2021. “Logika powszechnego braterstwa w encyklice Franciszka «Fratelli Tutti».” *Studia Bobolanum* 1: 19-42.

Murray Brux, Jacqueline. 2023. *A Populist, a Pope, and the Soul of a Nation: «Fratelli Tutti» in an Age of Global Trumpism*. Benton: Resource Publications.

-
- Pandikattu, Kuruvilla. 2022. *Ethics, Sustainability and «Fratelli Tutti»: Towards a Just and Viable World Order Inspired by Pope Francis*. Cambridge: Ethics Press.
- Przygoda Wiesław. 2021. „Antropologiczne podstawy posługi charytatywnej Kościoła w świetle encykliki «Fratelli Tutti».” *Społeczeństwo* 1: 77-94.
- Zózimo, Ricardo, i Miguel Pina e Cunha, Arménio Rego. 2023. „Becoming a Fraternal Organization: Insights from the Encyclical «Fratelli Tutti».” *Journal of Business Ethics* 183: 383–399.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 13,5. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

- Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański 653
Ks. dr hab. Rościław Kozłowski..... 655

ARTYKUŁY

- JAKUB SŁAWIK, *“For there are eunuchs who have been so from birth” – Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12*..... 657
GRZEGORZ OLEK, *Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1* 681
SERHII SHUMYLO, *The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century*..... 693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, *Organizacja Kościoła prawosławnego w II Rzeczypospolitej (1918-1921)*..... 713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, *The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowieci) to the Ecumenical Patriarch Benjamin* 741
PIOTR NOWAK, *Instytucjonalne kształcenie kadr pentekostalnych w Polsce w latach 1930-1938*..... 797
BORYS PRZEDPELSKI, *Oficjalny dialog ekumeniczny między Kościołem Starokatolickim Mariawitów i Kościołem Rzymskokatolickim w latach 1997-2011* 823

RECENZJE

- Theißen, Gerd, i Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, ss. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)*..... 893
Spoleczny kontekst braterstwa i przyjaźni w świetle księżki: Zduniak, Agnieszka, i Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ss. 272. ISBN 978-83-8281-151-3 (DOROTA GIZICKA)..... 899

KRONIKA

<i>Wizyta studentów z Uniwersytetu Padeborn (29-30 marca 2023)</i> (JERZY SOJKA).....	909
<i>Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Metodyczna: „Pedagogika religii i kultury w perspektywie socjalizacji i egzystencjalnych potrzeb uczniów” (11 maja 2023)</i> (ELŻBIETA BYRTEK)	911
<i>Międzynarodowa konferencja naukowa „50 lat Konkordii Leuenerskiej – dziedzictwo i wyzwania” (24 maja 2023 roku)</i> (JERZY SOJKA).....	915
<i>Inauguracja roku akademickiego 2023/2024 (5 października 2023)</i> (JAROSŁAW ZABROCKI).....	919
<i>Konferencja naukowa „Oblicza pentekostalizmu – konteksty kulturowe i społeczne. Perspektywa międzywyznaniowa i religioznawcza” (24 listopada 2023)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA)	923
Wykaz autorów	931
Recenzenci <i>Rocznika Teologicznego</i> w roku 2023	933

Contents

IN MEMORIAM

Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański	653
Ks. dr hab. Rościław Kozłowski	655

ARTICLES

JAKUB SLAWIK, <i>“For there are eunuchs who have been so from birth” – Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12</i>	657
GRZEGORZ OLEK, <i>Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1</i>	681
SERHII SHUMYLO, <i>The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century</i>	693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, <i>Organization of the Orthodox Church in the Second Polish Republic (1918-1921)</i>	713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, <i>The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowietow) to the Ecumenical Patriarch Benjamin</i>	741
PIOTR NOWAK, <i>Institutional Education of Pentecostal staff in Poland in the years 1930-1938</i>	797
BORYS PRZEDPELSKI, <i>Official Ecumenical Dialogue between the Old Catholic Mariavite Church and the Roman Catholic Church in the years 1997-2011</i>	823
REVIEWS	
<i>Theißen, Gerd, and Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)</i>	893

<i>The social context of fraternity and friendship in the light of the book: Zduniak, Agnieszka, and Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego pp. 272. ISBN 978-83-8281-151-3 (DOROTA GIZICKA).....</i>	899
---	-----

CHRONICLE

<i>Visit of students from the University of Paderborn (29-30th March 2023) (JERZY SOJKA).....</i>	909
<i>National Scientific and Methodological Conference: “Pedagogy of religion and culture in perspective of socialization and existential needs of students” (11th May 2023) (ELŻBIETA BYRTEK).....</i>	911
<i>International Theological Conference „50 Years Leuenberg Agreement – Heritage and Challenges” (24th May 2023) (JERZY SOJKA).....</i>	915
<i>Inauguration of the academic year 2023/2024 (5th October 2023) (JAROSŁAW ZABROCKI).....</i>	919
<i>Scientific conference: “Aspects of Pentecostalism – Cultural and social contexts. An interfaith and religious studies perspective” (24th November 2021) (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....</i>	921
List of authors	931
List of reviewers of <i>Theological Yearbook</i> in 2023	933